

lendirmektedir. Ne toplum (kültürel anlamda), ne de kurulların gelişimi ikel değildir; muhtemelen ikel olan hiyerarşik "kurumsal" gelişimdir, fakat buna odaklanmak kültürün gelişimi ve hukuk bakımından yanıltıcı olabilir.

Buna karşılık, 'ikel hukuk' karşılaştırmasının, uluslararası hukukun yine de bir 'hukuk' olduğu görüşünü desteklediği için ve evrimsel umutlar nedeniyle yapıp yapılmadığı sorgulanmaktadır.

Bununla birlikte, geriye karşılaştırmanın amacının, deneysel olarak gerçek ikel hukuk ile uluslararası hukuku karşılaştırmak değil, bu ikisinin bir şekilde az gelişmiş olmaları bakımından basit bir benzerlik kurmak olduğu ihtimali kalmaktadır. Bu, uluslararası hukukun özellikle doğasına yönelik başka herhangi içerik kazandırma niyeti olmaksızın, henüz ikel olan uluslararası hukukun gelişmiş bir formunu varsayan (presuppose) kavramsal bir kıyaslama olacaktır. Bu amaçlansa dahi, özellikle uluslararası hukukun bu gelişmiş formu açık olmadığı takdirde, fazla bir sonuç elde edilemeyecektir - ve daha fazla tahminle yanıltıcı olabilecektir.

Uluslararası hukuk için "ikel hukuk" değerlendirmesini yapmaktaki amaç, basit bir kavramsal noktaya değinmekten, uluslararası hukukun sadece ikel değil aynı zamanda bir "hukuk" olduğu, "gerçek hukuk" olduğu ve önceden belirtildiği gibi, henüz ikel olmasına rağmen ikel hukuktan beklendiği gibi onun da evrilme zorunda olduğu konusunda daha fazla inceleme yapmadan veya kanıt göstermeden varsayımlarda bulunmaktan daha karmaşık olabilir. Uluslararası toplum kabilelerden meydana gelmediği için; Hoebel, Barkun, Kelsen ve Oppenheim'in (karşılaştırılabilir evrime göndermede bulunarak) yaptığı gibi Lauterpacht'ın örnekseme çürütmesi basit kavramsal bir karşılaştırmadan daha fazlasını öne sürmektedir. Uluslararası hukukçular daha fazlasını söylemeden - bu basit noktadan daha fazlasının kastedildiği varsayılabilir - ikisinin de az gelişmiş olduğu üzerine basit kavramsal bir karşılaştırmadan daha fazlasının olduğunu düşünüyorlarsa, yukarıda gösterilen nedenlerle bu benzerliğin abartılmış olduğu sonucuna varabilirler.

Hukuk İle Dünya Görüşü Arasındaki İlişki

Yasin CEYLAN*

Bir dünya görüşü, bir bireyin, etrafındaki tüm nesnelere bakışımı belirler. Hem doğayla olan ilişkisini hem de diğer bireylerle olan münasebetlerini kodlara bağlar. Bireyin sahip olduğu pozitif ve negatif haklar da, içinde bulunduğu dünya görüşü tarafından belirlenir. Birçok kavram ve değerlerden oluşan dünya görüşü, bir medeniyetin teorik önermelerinden ibarettir. Bir medeniyet, temel aksiyomlarda müşterek olan farklı kültürleri barındırır. Bu ikinci derecedeki farklılık hak anlayışında da kendini gösterir. Buna göre medeniyetler ve kültürler değiştikçe hukuk da değişir. Bunun en basit kanıtı, eski Roma Hukuku ile İslam Hukuku arasındaki fark ile bu iki Antik ve Orta Çağ hukuk sistemlerinin bugünkü Modern Batı Hukuku ile mukayese edildiğinde ortaya çıkan farktır.

Çağdaş dünyamızda değişik hukuk sistemleri eşzamanlı olarak uygulanmaktadır. Batı Avrupa ve Amerika'da uygulanan hukuk ile İslam ülkelerinin çoğunda, Çin'de ve Latin Amerika'da yürürlükte olan hukuk sistemleri birbirinden farklıdır. Farklı medeniyetlerin dünya görüşlerinin ürünleri oldukları için. Ancak, geçmiş çağlarda, aynı zamanlarda farklı hukuk anlayışlarının uygulanmasını gerektiren ve meşruyetine zemin teşkil eden şartlar günümüzde değişmiştir. Yirminci asrın son-

larına kadar, değişik kültür ve coğrafyalar arasındaki ilişki ve etkileşim sığ ve sınırlı olduğundan, farklı kültürel değerlerin mahremiyeti ve bağımsızlığı savunulabilir bir konuydu. Birbirlerinin hak ve hukuk anlayışlarından fazla haberdar olmayan, buna gerek de duymayan her medeniyet, kendi coğrafyasında mukayese ve eleştiriden muaf bir hukuk uygulaması içindeydi. Fakat çağdaş dünyamızda şartlar çok değişmiş, kültürel mahremiyetleri zedelenmiştir. Bilginin kısa zamanda tüm coğrafyalara yayılması, yoğun göç ve seyahatler, değişik kültürleri temsil eden dillerin herhangi bir ülkede eğitilir olması, bilim müfredatlarının bütün dünya üniversitelerinde benzer olması ve daha önemlisi, hızlı iletişim olanakları, bağımsız olarak bilinen medeniyetleri birbirine katmış, medeniyetler arası müşterek değerler konusunu gündeme getirmiştir. Bu durum, insanlığı tek medeniyete doğru götürmektedir. Eski çağlarda bir medeniyetin kapsamı, coğrafi olarak ulaşabildiği ve öğretisini ulaştırabildiği mıntıklardan ibaretti. Bu hareket aynı zamanda, yeni medeniyetin eskinin yerini alması demektir. Eskinin gücü ve direnişi, yeni ile uzlaşma kabiliyetiyle ölçülürdü. Yaşadığımız çağda Batı medeniyeti, temel unsurlarını dünyanın her tarafına götürmektedir. Oradaki yerel kültürler ya kolayca değişime uğramakta, ya da direnç

* Prof. Dr. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi (yceylan@metu.edu.tr)

göstererek bu değişimi uzun zamana yaymaktadır.

Farklı kültür ve coğrafyada yaşayan insanların ortak bir dili kullanma ihtiyacı, ulus devlet ve hatta kıta sınırlarını aşan sermayenin bir küresel ticaret koduna ve kültürlerarası bir etik anlayışına bağlanması, pratikte yerine getirilmiştir. Buna paralel olarak, temel haklar konusunda da kültürleri aşan ve hatta evrensel diyebileceğimiz bir hukuk sisteminin oluşturulması mübrem bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bunun en anlamlı örneği 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Beyannamesi'dir. Bu bildiriye belirtilen haklar, insanın sırf insan olması hasebiyle hak ettiği haklardır. Burada iki husus göze çarpmaktadır. Birincisi, bu temel hakların, coğrafi ve kültür ve medeniyet farkı olmaksızın, insan olan her canlıya aidiyetidir. İkincisi, hakkın herhangi bir üst otoriteden verilmediği gerçeğidir. Bu iki özellik, bir taraftan hukuk sistemlerindeki hak, suç ve ceza konularında ileri sürülen hukuk anlayışlarının izafiyeti tezini reddetmekte, diğer taraftan, temel haklar konusunda buyurgan bir otoriteyi de tanımamaktadır.

Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'ndeki haklar yeni bir anlayışın eseridir. Bu anlayış, insan yaşamıyla ilgili her şeyin merkezine bizzat insanı yerleştirme anlayışıdır. Aslında bu bir devrimdir. İnsanın kendi efendisi olma devrimidir. Çünkü daha önce, insana haklar sadece başışlarıydı. Başışlayan ya bir sultan ya da tanrıydı. Hakka kavuşan insan ise, yaşamı boyunca bu otoritelere kulluk etmekle mükellefti. Kul olmayı bir imtiyaz ve şeref sayardı. Hâlbuki kendini merkeze almakla, hem bu haklar onun ayrılmaz bir parçası olmuş, hem de kul olmaktan kurtulmuştu.

İnsanın merkeze alınması aslında, Modernite'nin ve Aydınlanma'nın temel prensibidir. Günümüzdeki doğa bilimleri ve beşeri bilimler alanlarındaki gelişmelerin gerisinde bu ilke yatar. Çünkü merkezinde tanrı kavramının bulunduğu dinsel dünya görüşleri, insanları "inanmayan" ve "inanamayan" kategorilerine ayırmak suretiyle, haklar konusunda ayrımcılığa gitmişlerdir. Her insana eşit gözle bakmadıklarından evrensel haklar üretememişlerdir. Kendilerinden olanlara tanıdıkları hakları da insanüstü bir kaynaktan aldıkları için, insanları bu otoriteye esir etmişlerdir. İnsanlara düşen, bu esirlik görevini en iyi şekilde yerine getirmektir. Bu tür inanç sistemlerinde insan, hem kendine hak tanıma sıfatından mahrum bırakılıyor hem de durup dururken köle mevkiine düşüyordu. Bu sebeple, dünya görüşünün tepesine tanrıyı koymakla insan, hem temel hakkını hem de efendiliğini kaybediyordu. Yüce sıfatını yitirmiş bir varlık, ilahilikten de uzak düşer. İnsanlığı, tanrı kavramı gibi bir bilinmeyenden başlayarak, düşünce ve eylemlerine tanrı ismini katarak tanrıdan uzaklaşmıştır. Çünkü bilinmeyenden ancak başka bir bilinmeyene gidilir. Hâlbuki insan aklının bilgi edinme usulü bilinenden harekettir. O da göklerdeki tanrı değil, ayaklarımızın altındaki maddedir.

Tanrı merkezli dünya görüşleri, on beş asrı geçen egemenliklerine rağmen hem doğa bilimleri alanında hem de sosyal disiplinler alanlarında başarılı olmamışlardır.

Evrensel insan hakları anlayışı, semavi tek tanrılı dinlerin etkisini yitirip yerine seküler bir dünya görüşünün egemen olmasıyla gündeme gelmiştir. Bu sebeple bu dinlerden birinc mensup bir kimsenin, kendisi gibi inanmayan, başka

bir dinden olan birine veya hiç inanan bir şahsa, kendisine tanıdığı hakların aynısını tanıması, kendisiyle eşit tutması mümkün görünmüyor.

Bütün insanların temel haklarda eşit olduğu düşüncesi, kültürel ve dinsel değerlerden hümanist değerlere geçişin kanıtıdır. İrk, din ve milliyet farkı olmaksızın, insan olan herkesin bazı vazgeçilmez haklara sahip olduğu ve bu hususta eşit oldukları ilkesi, çağdaş hukuk araştırmalarının da temel ilkesidir. Ulusal kültürlerin kimliklerini kaybetmeye yüz tuttuğu ve yerini global, tek bir medeniyete bıraktığı günümüzde, hümanist değerler, her tür yerel aidiyetlerin üstüne çıkarak, modern insanın kimliğini oluşturacaktır.

Bilindiği gibi, dinler ve bazı ideolojiler insanlara "kurtuluş bizdedir" sloganıyla ortaya çıkarlar. Bu inanç sistemlerine bağlananları kurtulmuş, inananları kaybetmiş sayarlar. Ancak öyle anlaşılıyor ki asıl kurtuluş inanç ve ideolojilerden kurtulmakla mümkündür. Derisinin rengi, yaşadığı yer ne olursa olsun, kafasının içinde ne varsa ona bakmasızın her insanı eşit sayan ve saygı ve

sevgiye değer bulan bir anlayış, insanları inançlı inançsız, bizden olan bizden olmayan gibi kamplara bölen bir anlayıştan daha üstün ve tarısalığa daha yakındır.

Yukarıda anlattıklarımızdan şu sonuç çıkarılabilir: Hukukun temel kavramları sabit ve durağan değillerdir. Zaman içinde değişen dinamik kavramlardır. Orta Çağ medeniyetlerinde "köle hukuku" "efendi hukuku" gibi kategoriler bugün için nasıl anlamını yitirmiş ise, yakın gelecekte, "İngiliz Hukuku" "Alman Hukuku", "Türk Hukuku" gibi hukuk türleri ile "sivil hukuk", "askeri hukuk" gibi ayrımlar da geçerliliğini kaybedeceklerdir.

Çağdaş hukuk kültürünün ulaştığı seviye, evrensel hümanist değerlere ulaşmışken, kanun yapan veya araştıran ve eğitimi veren kurumların, hala ulusal kültür veya toplumsal inanç temelinde hukuka bakmaları büyük bir eksikliklerdir. Parlamentolar ve hukuk fakülteleri uluslararası hukuk normlarını benimsemeli ve ulusal hukukun değişimi ve evrilmesi için meşru bir manifesto olarak algılanmalıdır.